

B369

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

TÖRTÉNETI NÉPESSÉGEK A ZALA-VIDÉKEN

9-12. SZÁZADI TEMETŐK PALEOANTROPOLÓGIAI ELEMZÉSE A
CSONTOZAT METRIKUS JELLEGEI ALAPJÁN

PhD doktori értekezés tézisei

Készítette

MENDE BALÁZS GUSZTÁV

MTA RÉGÉSZETI INTÉZETE

Budapest

2000

Bevezetés

A Zala-vidék 8-12. századának történeti problémáira oktatóim már egyetemi tanulmányaim alatt felhívták a figyelmem. A Kárpát-medence honfoglalás-előtti történetére irányuló kutatásnak és a magyar állami berendezkedés előképei keresésének köszönhetően a Zala-vidék a régészeti-történeti érdeklődés homlokterébe került, így a történeti embertani megközelítéseket is preferálta és egyben a hazai kutatások egyik fő központjává tette a zalai területeket. Az egyes temetők, lelőhelyek régészeti anyaga, sok más területhez hasonló módon sajátos kronológiai nehézséget rejt magában, és így természetesen rá van utalva az embertani vizsgálatok eredményeire.

A Zalavárhoz közel eső területeken több olyan temetőt ismerünk, amelyek a 9-12. századra keltezhetők és ahol az embertani kutatás eredményei is ismertek (Alsórajk-Határi tábla, Garabonc-Ófalu, Zalasabar-Dezsősziget, Vörs-Papkert B, Zalakomár-Lesvári dűlő, Zalavár-Kápolna). Ezenkívül a Zala-vidék a 6-8. századi temetők terén is jól reprezentált, akár a népvándorláskor, akár a Keszthely-kultúra időszakát tekintjük. E területről származó temetőkkal már Nemeskéri János és Wenger Sándor is foglalkozott, utóbb pedig Éry Kinga adta közre több fontos temető feldolgozását.

A téma kiválasztása kapcsán nem volt mellékes szempont a Zalavárhoz való közvetlen közelség sem, hiszen a régészeti leletanyag mellett, írott forrás is megemlékezik a terület mocsarairól és a mocsarak miatt jól védhető szárazabb területekre betelepülő népességekről. A *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (A bajorok és a karantanok megtérése) című, Salzburgban a 870-es évek elején, Adalwin érsek működése idején összeszerkesztett irat szerint a 840-es évek elején telepedett itt meg Pribina nyitrai herceg, miután „a király hűbértulajdonosként adta Alsó-Pannóniának egy részét a Sala nevezetű folyó környékén. Itt kezdett akkor lakni, és egy erődítményt kezdett építeni a Sala folyó mocsaras berkében, és elkezdte körös-körül összegyűjteni a népeket és elkezdett terjeszkedni azon a földön”. A történeti és régészeti kutatások az említett erődítményt Mosaburggal (Zalavár) azonosították. E forráscikk a 9. századi Kárpát-medencei szláv alapú államiság feltételezésének alapjává vált.

A Zala-vidéki 9-10. századi temetők egyik legnagyobbikát, amely nem a Várszigeten található, Zalaszabar-Borjúállászigeten tárta fel Müller Róbert 1968 és 1984 között. A mintegy 800 síros, sűrűn temetett temető szinte teljesen feltárt, s mivel az elmúlt évszázadok folyamán legtöbbször víz alatt állt, a mezőgazdasági munkák által is megkímélt terület. A lelőhelyen feltehetően a 9. század közepén-második harmadának végén alapítottak települést, amihez templomot és néhány faépületet is emeltek egy paliszádfallal körbevett, aránylag kis területen. A templom köré, főként a déli oldalon sűrűn temetkeztek, majd néhány évtized után, feltehetőleg a paliszádfal előregedésével a temetkezések a paliszádfalon kívül folytatták. A temetőbe temetkező népesség a leletanyag tanúsága szerint nagy, társadalmi különbségeket mutathatott, a sírok többsége lelet nélküli, vagy szegényes leletanyagú, míg néhány sírból a korszak legmagasabb szintű ötvösremekei kerültek elő.

A zalaszabar-borjúállási temető jelentőségét növeli, hogy egyes feltételezések szerint a lelőhelyen feltárt templom megegyezik a korhű kútfőben említett templommal. A zalaszabar-borjúállási település és temető szempontjából a *Conversio* azon részlete tűnik irányadónak, amely beszámol arról, hogy 865 karácsonján Adalwin salzburgi érsek felszenteli Kocel egyik hűbéresének, Wittimarnak a birtokán álló templomot, amelyet Szt. István protomártír tiszteletére emeltek, s ez lehet a Borjúállászigeten talált templom. Anélkül, hogy állást foglalnék ezen állítás igazolhatóságával kapcsolatban, tény, hogy eddig a régészeti és történelmi kutatás 3 vagy 4 templom maradványait találta meg és azonosította abból a 31-ből, amelyeket a Pribina letelepedése (840) és a *Conversio* összeszerkesztése (870-871) közötti mintegy 30 év alatt az írott források tanúsága szerint a salzburgi érsekek felszenteltek.

A temető használati ideje a régészeti leletanyag szerint mintegy 40-80 év, de biztos, hogy a 10. század közepétől datálható értékű köznépi leletanyag már nem található meg a sírokban. A temető felhagyását a valószínűleg a Zalavár-Vársziget irányába mutató áttelepülésekkel hozhatjuk összefüggésbe, amit gyorsított a csapadékosabbá váló klíma is, melynek következtében a Borjúállásziget néhány esős év után víz alá kerülhetett.

A zalai területek népességtörténetében fontos helyet foglal el az 1985-93 között feltárt balatonmagyaród-koloni temető. A történeti és régészeti adatok szerint a 10 század második felétől induló és legkésőbb a 11. század végéig használt 553 síros temető kitölti a zalaszbar-borjúállási és a zalavár-kápolnai temető közötti időszakot. A lelőhely csontanyaga sajnos rossz megtartású, és a metrikus értékelés szempontjából rosszul reprezentált. A Géza-kori és a Szt. Istváni közigazgatási rendezés egyik máig vitatott pontja a mai Somogy-Zala megyék területén állott egykori vármegyék önálló jogi statusának, illetve a koloni várspáni központ létének és erősítésének kérdése. A régészeti megfigyelések szerint az újonnan (?) letelepülő Árpád-kori köznép tömegei nem a zalavári mocsaras területet, hanem a környék homokdombjait szállják meg. A koloni temető felhagyásának ideje egybeesik a régió feltételezett közigazgatási újjászervezésével, tehát a temetkező népesség analógiáinak felbukkanása a közeli, 11. század végétől induló temetők között nem hatna a meglepetés erejével. Ugyanakkor a koloni népesség genetikus előzményei hozzájárulhatnak annak tisztázáshoz, hogy a Kolon ispán vezetésével letelepülők a helyi népességből álltak-e össze, vagy a zalai területekre a 10. század folyamán betelepülő csoportok egyikét képezik. A temető embertani anyaga feldolgozása folyamatban van, a genetikus párhuzamok kereséséhez szükséges adatok a rendelkezésre állnak.

A zalavár-várszigeti kis plébániateplom körül temetkezéseket a zalavári területek népességtörténetileg „sötét”, 10. század végétől a 11. század közepéig tartó időszakát követően kezdik el. A temetkező népességben a kutatás a zalai vármegyei központ alapításakor (Kolonból?) idetelepülő várspáni népeket véli megtalálni. A temető feltárását az ötvenes évek elején kezdte meg Cs. Sós Ágnes és Fehér Géza, s a napvilágra került csontanyagot demográfiai szempontból Nemeskéri János és munkatársai, morfometrikus szempontból pedig Wenger Sándor dolgozta fel. 1996-ban Szőke Béla Miklós folytatta a temető feltárását, s újabb 296 sírt bontott ki. A temetőt a 11. század végétől használhatták, s legkésőbb a 13. század elején hagyták fel. A többrétegű, templom körüli temető viszonya a várszigeti más, kora Árpád-kori korú (a bencés monostor körüli temető) és a zalavári községi temetőkhoz nem tisztázott. A régészeti munkák az elkövetkező években folytatódni fognak, s ca. 200 további sír előkerülésére lehet számítani. Ezért a munka jelenlegi szakaszában

az újonnan feltárt temetőrészt önmagában értelmeztem, s vontam be a hasonlósági vizsgálatokba.

Az értekezés célkitűzései

A doktori értekezés tárgyát képező munka Zalaszabar-Borjúállás sziget 9-10. századi temetőjének és Zalavár-Kápolna 11-12. századi, 1996-ban feltárt temető részének, s részben a még feldolgozás alatt lévő balatonmagyaród-koloni temető metrikus feldolgozására terjedt ki. A csontanyag reprezentációjának felmérése és az adatfelvételek után három fő, s egy periférikusabb kérdést tartottam szem előtt, amelyekre a válaszadások kapcsán is koncentráltam:

1./ az egyik a magas sírszámú, behatárolt ideig használt temetők demográfiai reprezentációjának kérdése, valamint a demográfiai modellek alkalmazhatósága;

2./ a másik a választott temetők csontanyaga metrikus alapokon történő összehasonlítása volt a Kárpát-medence és Eurázsia egyéb történeti népességeivel, főként az általánosított biológiai távolságszámítások alapján;

3./ milyen viszonyban vannak egymással a vizsgált népességek, esetleges kapcsolataik milyen történeti-régészeti megfigyeléseket támasztanak alá, illetve negálnak;

4./ megpróbáltam választ adni arra a kérdésre, hogy a borjúállási temetőben jelenthet-e a paliszádfallal körbevett temetkezési terület kronológiai határt a temető használatában, illetve az így két időrendi csoportra osztott népesség rész között van-e genetikusan is kimutatható különbség.

Felhasznált vizsgálati módszerek

Az összesen 1146 sírból származó csontanyagának restaurálásakor elsősorban a koponyákat és a hosszúcsontokat kíséreltem meg a lehető legnagyobb hitelességgel rekonstruálni. A többnyire közepes megtartású csontanyag sok esetben nagyon porotikus, törékeny volt, így relatíve kevés egyén esetében sikerült az összes végtagelemet, valamint a koponyákat mérhető állapotba hozni.

Az elhalálozási életkor meghatározásánál felnőtt korúak esetében Nemeskéri-Harsányi-Acsádi módszerét használtam, amelyet Sjøvold rendszerében értékeltem. A négy ajánlott korjelzőből a koponyavarratok belső és külső felszíni elcsontosodásának értékelését nem vettem figyelembe. Gyermekek esetében Schour és Massler, ill. Ubelaker fogfejlődési táblázatainak segítségét vettem igénybe mérhető csontozat esetében a hosszúcsontok értékeire kidolgozott módszerrel dolgoztam. Több esetben röntgenmódszeres ossificatio táblázat adatait vettem alapul, felhasználva Ferembach és munkatársai ajánlásait. A csontanyag megtartási állapota több esetben csak a felnőtt/gyermek-juvenis korcsoport elválasztására volt alkalmas.

A nem megállapításánál Éry-Kralovánszky-Nemeskéri módszerét követve 22 nemmeghatározó jelleget vizsgáltam, kiegészítve a váz és a koponya egészének szexualizáltságára vonatkozó jellemzéssel. Juvenis korúak esetében csak abban az esetben adtam meg a nemet, mikor a vázon található jelek már valamelyest teljes biztonsággal utaltak erre.

A borjúállási temető halandósági tábláját Acsádi-Nemeskéri szerint állítottam össze. A korrekciós kísérletekhez Coale-Demény halandósági tábláit használtam, ezek közül is leginkább az Észak típus különböző szintű modelljei. A temetkező népesség számát kétféle módon is megkíséreltem megadni. A meglehetősen nagyszámú 23-x éves elhalálozási életkor megállapításából eredően a 23. életév a halandósági táblában felülreprezentált.

A koponya- és a vázcsontsorozatok metrikus és morfológiai vizsgálatát Martin szerint végeztem. A koponyaméreteket és indexeket Alekseev-Debec klasszifikációi szerint osztályoztam. A vázcsontokon mindkét oldalon 28 méretet vettem fel, többnyire Martin módszere szerint. A testmagasságot Sjøvold mindkét nemre, összesen rasszra kidolgozott módszerével számoltam ki. A kapott eredményeket a

borjúállási és a kápolnai népesség esetében összevettem Éry Kinga a Kárpát-medence népességeire vonatkozó testmagasságot és testarányokat érintő megfigyeléseivel.

A temető genetikus analógiáit Penrose módszerével vizsgáltam, 99 %-os szignifikanciaszint mellett, az értékeket Thoma átlagszórásai szerint standardizálva. A dendrogramot Creel szerint készítettem el. A számításokba 151 Kárpát-medencei és azon kívüli mintát vontam be, amelyek régészeti kronológiája az i.e. 15. századtól az i.sz. 13. századig húzódik, nagyrészt Éry Kinga munkái alapján.

Eredmények

A demográfiai elemzés eredményei

A régészeti megfigyelések alapján csaknem teljesnek tekinthető 816 sírszámú és 831 egyén maradványait tartalmazó borjúállási temető a behatárolható használati idő miatt, jó alanynak mutatkozott a paleodemográfiai számítások elvégzésére, valamint a demográfiai korrekciók használhatóságának ellenőrzésére. A magas sírszámra épülő számítások egy magas csecsemő- és gyermekhalandóságú, jó felnőttkori nemi és korcsoporti megoszlást mutató népességet írtak le. A születéskor várható élettartam nagyon alacsony, s nem növekedik jelentősen a 2-3. életév végéig sem. A vártnál magasabb az 1-14 évesek aránya, ami az egész gyermekkorosztály általánosan rossz túlélési viszonyait jelzi. A temető demográfiai viszonyai egy nyugodt, békés körülmények között élő és lényeges külső hatást nem mutató népességet mutattak. A talált csecsemők relatíve és a többi gyermekkorosztályba tartozók abszolúte magas száma a Kárpát-medence 9. századi dunántúli népességeinél, így a borjúállási temető esetében is általánosnak mondható. Ha a csecsemőhiányt betemetési szokásokkal hozzuk összefüggésbe, úgy egyértelmű, miszerint a Dunántúl kilencedik századi népességei körében — főként az avar kori népességekkel szemben — erőteljesen megváltoznak a betemetést nagyban befolyásoló vallási-rituális hagyományok.

A zalavár-kápolnai temető demográfiai képe megfelelt a templom körüli temetők várható korcsoporti megoszlásainak: az 1 éven aluliak szinte teljes hiánya, a

kisgyermek magas százalékos aránya és a felnőtt népesség kiegyenlített nemi arányai, és korcsoporti megoszlása jellemezte a temetőt. A borjúállási temető értékelésekor levont Konzekvenciákat érvényesítve a kápolnai népesség demográfiai viszonyait nem korrigáltam.

A balatonmagyaród-koloni temetőből rendelkezésre álló 35 felnőtt egyén adatai önmagukban nem nyújtottak lehetőséget a demográfiai értékelésre.

A népességek morfológiai karaktere és genetikai analógiái

A temetkező népességek nemi karaktere jól vizsgálható, a férfi-jelleget markánsabban mutató volt. Mind a váz, mind a koponya esetében voltak olyan jegyek, amelyek megbízhatóan utaltak a csontváz nemére.

Zalaszabar-Borjúállás

A koponya és a vázcsontozat kvantitatív vizsgálata a 9. század népességeire jellemző morfológiai jellegzetességeket igazolta. Ezek szerint a felnőtt népesség mindkét nem esetében a hosszú és keskeny-középszéles koponyadimenziók domináltak. A rövidfejű komponens mindkét nem esetében alacsony arányban volt kimutatható. Az egyes abszolút méretek és az indexek eloszlása viszonylag homogén koponyakaraktert mutatott, függetlenül a nemi hovatartozástól. A népesség a testmagasságadatokat tekintve jól illeszkedik a 9. századi népességek közé. Mindkét nem esetében a magasabb termetkategóriák dominálnak, az egyéni adatokból számított középértékek és a variancia szerint is a borjúállási temető a Kárpát-medence legmagasabb termetű történeti népességei közé tartozik. Mindkét nem esetében elmondható, hogy a felső végtag csontjai a jobb oldalon hosszabbak, az alsó végtag csontjai a bal oldalon mutatnak nagyobb hosszértékeket. A százalékos eloszlások jó egyezést mutatnak a Kárpát-medence történeti népességein megfigyelt adatokkal. A testmagasság volt az egyetlen olyan jellegzetesség, amelynek alapján a temető belső szerkezeti, s így kronológiai egységét metrikus adatokkal fel lehetett bontani. Az eredmények azt mutatták, hogy a férfiaknál a paliszádfalon belül temetkezők között a magas-igen magas termetűek aránya nagyobb és az átlagtestmagasság is 3 cm-el nagyobb, mint paliszádfalon

kívül temetkezetteké. A temető magas-igen magas termetű férfainak több, mint a fele a paliszádfalon belül temetkezett. Ugyanez a különbség a nők esetében nem volt kimutatható.

A koponya morfológiai adatai és a testmagasságadatok együttes értékelése az europid nagyrasz nördomediterrán csoportjának túlsúlyát mutatta, alacsony és magas termetűekkel egyaránt. A termetűtékek a mesokran csoport esetében voltak a legkiegyenlítettebbek, a brachykranokra inkább a magas termetűtékek voltak jellemzők.

A temetőben a férfiak és a nők között a morfológiai jellegzetességekben nem volt lényeges különbség. A két nem azonos genetikai hátterére utal a dimorfikus koefficienssel végzett hasonlóságvizsgálat szignifikáns eredménye, miként a paliszádfalon belüli és kívüli sírok között sem sikerült a testmagasságadatokon kívül más eltéréseket kimutatni.

A Penrose-féle általánosított távolságszámításokkal kapott eredmények szerint a borjúállási temető a 9. századi és a közvetlen földrajzi közelségben lévő temetőkkel nem mutat közvetlen hasonlóságot (Zalakovár temetkezéseinek többsége 8.századi). Ugyanakkor szignifikáns hasonlóságot mutatott a 10-11.századi koloni temető népességével. Szélesebb horizonton vizsgálva viszont megerősödött az utóbbi évek szakirodalmában leírt megfigyelés, miszerint a Nyugat-Dunántúl 8-10. századi népessége a keskeny, hosszúfejű, magas termetű, europid túlsúlyú népességként jellemezhető és a késő avar és a nyugati szláv, kisebb mértékben frank csoportok együttléséből vezethető le. Ugyanakkor a népességek és a Kárpát-medencei területekről származó analógiák genetikai gyökere az erdős steppe határ alatti krími, észak-pontusi és az Alsó-Dnyeper-vidéki területek vaskori népességeiben keresendő. Ez nemcsak azt jelenti, hogy az Uráltól a Kárpát-medence területéig létezhetett egy egységesnek mondható kelet-európai alapnépesség, hanem azt is, hogy az Urálon túli, a belső-ázsiai területekről kiinduló és a Kárpát-medencét elérő népmozgások is hozták magukkal ebből az alapnépességből újabb és újabb csoportokat, amelyek érthetően nem váltak el úgy egymástól és a már itt tartózkodó azonos gyökerű népességektől, mint a saját régészeti jól elkülönülő, katonailag-társadalmilag őket felülretegző, belső-ázsiai analógiákat mutató csoportoktól.

Balatonmagyaród-Kolon

A koloni népesség morfológiai értékelésekor figyelembe kell venni, hogy következtetések a temető sírszámához képest igen kis rész minta vizsgálatából adódtak (35 egyén koponya- és a termetadatai). A mesokran és dolichokran komponens túlsúlya mellett a másik két zalai temetőnél nagyobb arányú rövidfejű csoport jelenléte és a magas-nagyközepes termetértékek jellemezték a mintát. A biológiai távolságszámítások eredményei alapján a koloni minta mindkét zalai népességgel is szignifikáns hasonlóságot mutatott, 17 egyéb minta mellett. Az analógiák csoportosítása a koloni mintát Érsekújvárral és Szegvár második periódusával sorolta egy subclusterbe, a borjúállási temetővel való hasonlóságot pedig megerősítette. A Kárpát-medencén kívüli analógiák közül Mikulčice összevont népessége, valamint a krími – Alsó-Dnyeper-vidéki vaskori népességek kerültek egy csoportba a koloni népességgel.

Zalavár-Kápolna

Tudatában annak, hogy a temető feltárása a közeljövőben folytatódni fog, s mintegy 200 sír előkerülése várható, az általam vizsgált temető rész adatait nem vontam össze az 1970-ben publikált, 1951-53 között feltárt időszak adataival.

Az elvégzett vizsgálatok szerint a koponya és a vázcsontozat metrikus és morfológiai karaktere nem tér el az kora Árpád-kor népességeiben tapasztaltaktól. A koponyákat a hosszú-középhosszú koponyaforma uralja, keskeny-középszéles agy- és arckoponya-dimenziókkal. A brachykranok aránya mindkét nemből hasonlóan kicsi, jelentős arányú viszont a chamekran komponens. Az egyéni méretek és az indexek megoszlását morfológiai jellegeket tekintve a népesség összességében homogén képet mutat. A testmagasságadatok szerint a magas-nagyközepes termetűek képezik a legjelentősebb csoportot, a népesség egésze az Árpád-kor hasonló korszakát képviselők közül a magasabb termetűekhez áll közelebb, sőt a nők egyes végtagelemeiből számított magassági értékek a 9. századi minták paramétereivel egyeznek meg. Mindkét nemből a mediterrán típus variációi dominálnak, közepes-nagyközepes-magas termettel, míg az alacsonyabb termetűek egyenletesen oszlanak meg a rövid és hosszúfejűek között. A két nem

azonos genetikus hátterére utal a dimorfikus koefficiensekkel végzett hasonlóságvizsgálat szignifikáns eredménye.

A kápolnai népesség analógiái a zalai területekről kettő, a Kárpát-medence területéről 15 mintával mutatott szignifikáns hasonlóságot. Ezek közül a 6-8. századi frank mintákkal nagyon szoros a genetikus összefüggés, míg a Kárpát-medence területén lévő analógiák közül, a 10-11. századi nyugat/északnyugat-dunántúli mintákkal alkot egy clustert a kápolnai minta. Az analógiák között szerepel még a krími – Alsó-Dnyeper-vidéki területek két népessége is, amelyek a Kárpát-medencei analógiák 6 mintájával alkotnak egy külön hasonlósági csoportot. Ezek között szerepel a koloni temető népessége is.

Következtetések

A célkitűzésekben megjelölt kérdésekre a következő válaszokat adtam:

1./ Egyértelművé vált, hogy a csecsemő- és gyermekhiányt csupán demográfiai megfontolásokból nem lehet levezetni, s a kiegyenlített nemi megoszlást mutató, durva eltérések nélküli korcsoporti megoszlást mutató temetőt érdemes önmagában, modellek szerinti korrekció nélkül értelmezni, s az egyéni adatokat demográfiai táblába szerkeszteni. A demográfiai modellek nem alkalmazhatók és a segítségükkel nyert paraméterek nem értelmezhetők addig, míg a temetőkben a generációk megbízható módon nem választhatók el.

2./ A Nyugat-Dunántúl 8-12. századi népessége a keskeny, hosszúfejű, magas termetű, europid túlsúlyú népességként jellemezhető és a késő avar és a nyugati szláv, kisebb mértékben frank csoportok együttéléséből vezethető le. Ugyanakkor a népességek és a Kárpát-medencei területekről származó analógiák genetikus gyökere az erdős steppe határ alatti krími, észak-pontusi és az Alsó-Dnyeper-vidéki területek vaskori népességeiben keresendő. E vaskori népességeknek az Urától Nyugat-Európaig való párhuzamai megerősítik a kelet-európai alapnépesség nagy vonalakban homogén voltát. E viszonylagos homogenitás lehet az egyik válasz a Kárpát-medence 6-12. századi népességtörténeti paradoxonjaira.

3./ A Penrose-féle távolságszámítás kapcsán a vizsgált koponyasorozatok a kronológiai helyzetüknek megfelelő irányban mutattak szignifikáns hasonlóságot egymással. A koloni mintá, amely a másik két temető használati ideje közti népséget reprezentálja, mind a borjúállási, mind a kápolnai népséggel genetikus kapcsolatba hozható. A kápolnai népség azonban már nem mutat közvetlen hasonlóságot a másfél-két évszázaddal korábbi borjúállásiakkal. E hasonlósági irányok értelmezhetők úgy, hogy három földrajzilag egymáshoz közel lévő, időben egymást követő temető népségei, illetve népségei egy markáns jellegzetességgel bíró része között genetikus kapcsolat áll fenn. Ugyanakkor e hasonlóságok magyarázhatók a 2. pontban említett alapnépség homogenitásával is. A kapott eredményekkel kapcsolatban felmerülő kérdésekre elsősorban a zalavár-várszigeti Szt. Adorján templom(ok) körüli, 9-12. századi temetők csontanyagának feldolgozása és az eddigiekben vizsgált temetők más metódusokkal történő vizsgálatától remélhetünk választ.

4./ A demográfiai adatok azt mutatták, hogy a két temetkezési terület között csupán a férfiak számarányának eltéréseben van értelmezhető különbség. A paliszádfalon belüli férfitolbplet okait a temető használatának első fázisában, a templomot alapító főember és katonai kíséretének társadalmi-etnikai hovatartozásában kell keresni. Ez utóbbi megfigyelést támasztotta alá a testmagasság adatok értékelése, amely szignifikáns különbséget ismét csak a paliszádfalon belül eltemetett férfiak esetében mutatott. Az itt temetkezett férfiak átlagmagassága jól elválnak a paliszádfalon kívül temetkező csoport testmagasságadataitól, mintegy 3 cm-rel magasabb átlagot jelez. A magasabb férfiak koponyaforma szerinti megoszlása azonban nem támasztotta alá a testmagassági megfigyeléseket. A koponyaparaméterekkel végzett általános távolságszámítás a paliszádfalon belüli és kívüli csoportokat mindkét nem esetében szignifikánsan hasonlónak mutatta. A hasonlóság mértéke mindkét esetben közel megegyező értékű volt. Figyelembe véve, hogy a két összehasonlított résznépség a nemet és a felhasználható adatokat tekintve más-más reprezentációval bír, kijelenthető, hogy a fent említett módszerekkel a két feltételezett temetkezési periódus a népség morфомetrikus jellegeit tekintve nem válik úgy külön egymástól, hogy azt kronológailag, illetve a kronológia mögött meghúzódó belső népségváltozásként értelmezni lehessen.

Az értekezéshez kapcsolódó publikációk

Mende B.G. (1999): A Zalasabar-borjúállási 9-10. századi temető demográfiai vázlata. *Zalai Múzeum* 9 (1999); 225-251.

Mende, B. (1999): Problèmes d'actualité de l'anthropologie historique du bassin des Carpates.

Dissertationes Pannoniae 1999., kiadás alatt

Mende B. (2000): Szempontok történeti népességek csecsemőhalandósági viszonyainak elemzéséhez.

A népvándorlás kor kutatóinak kilencedik konferenciája, Eger 1998.

Heves megyei Régészeti Közlemények 2, 2000; kiadás alatt